УДК 75.1+89.1

Михида С. П.

НА ШЛЯХУ ДО СТВОРЕННЯ ПСИХОПОРТРЕТУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (теоретичні аспекти)

У статті автор вдається до психоаналітичного методу моделювання портрета Лесі Українки, використовуючи власне твори письменниці та інші літературно-епістафні джерела.

In the article an author uses the psychoanalytical method of designing the portrait of Lessia Ukrainka, using her writings and other literary sources.

Харизматична постать. Сьогодні часто доводиться чути ці модні слова, коли мова заходить про політиків. Чомусь рідко, а точніше, майже ніколи, не використовуємо їх публічно для характеристики українського письменства. А чому б і ні? Адже це поняття концентровано насичене привабливістю, глибиною, здатністю до сугестії, врешті, шармом. Чомусь імена Олександра Пушкіна, Сергія Єсеніна, Марини Цвєтаєвої, Анни Ахматової, Франца Кафки, Джерома Девіда Селінджера та багатьох інших крім традиційного „внеску в історію рідної та світової літератури" огорнуті привабливим ореолом особистісних проявів, інтимних таємниць, цікавих побутових деталей, богемних історій... Чи від цього вони втрачають роль носіїв свого національного духу, чи применшується їх місце в гуманістичному розвої? Чи для українських митців слова на скрижалях історії написано бути лише носіями ідей відродження й націєтворення? Ущербними й „вузько форматними"? Ще вчора їх оцінювали за рівнем належності чи прихильності до російської соціал-демократії, пізніше – радянської комуністичної партії, сьогодні – за національно-патріотичною причетністю. Розумію, можна посперечатися, згадуючи слова Є. Маланюка, які не випадково вважаємо крилатими: „Коли у нації нема вождів...". Але ж чи не став той же Маланюк і його ідеї ближчим українському читачеві після низки публікацій відверто біографічного характеру з акцентуацією на особистісних аспектах? [Див.: 6].

Подібні роздуми виникають раз у раз, коли звертаєшся до літературних портретів класиків вітчизняного письменства. Жодного сумніву не викликають у них дати народження і смерті, поваги заслуговує величезна дослідницька праця зі встановлення фактажу про навчання, соціальний статус батьків, участь у громадських, революційних організаціях чи органах державної влади, скрупульозна статистика та огляди творчих здобутків тощо. А от особистість митця, його вроджені і набуті якості, глибини підсвідомого і свідомі прояви Психеї, які вирізняють, причому виразно, від інших, розбуджують інтерес до цієї унікальності, і не лише творчої, більшою мірою залишаються у традиційних дослідженнях за кадром. Не скажемо,

© Михида С.П., 2005

що наразі це головна причина втрати інтересу до літератури у цілому і до української, зокрема. Причини відомі. Хоча щодо останньої, то у свідомості широкого загалу (варто тільки зазирнути на випускні іспити у загальноосвітню школу!) вона таки залишається заангажованою на соціально-побутово-етнографічному матеріалі, а її автори – іконами, до яких моляться лиш по святах, та й то обережно, щоб не стерти позолоти на німбах, не заплямувати цнотливий образ. Змінити подібний стан непросто. Занадто довго складалися стереотипи, занадто гостро ставилися до порушників традиції. Та й причини шукати не варто, вони легко пояснюються темрявою бездержавності, необхідністю утверджувати, доводити, спрямовувати. А от *„добути „таємницю" письменника, (...) вилущивши живу, соковиту серцевину плоду з численних нашарувань мертвого лушпиння, розгледіти те, що було силоміць накинуте авторові, що ґвалтувало його творчу сутність"* [16, 55] – це хоч і непросте, але надзвичайно необхідне завдання, виконання якого ставимо собі за мету. (Підкреслення наше – С.М.).

На сьогодні поруч із активізацією історико-літературних досліджень, зумовлених необхідністю посттотолітарної реабілітації, можемо говорити про спробу повернення літературознавства у русло осягнення світу душі митця, про пріоритет психоаналітичних пошуків. Щоправда, зазначимо, що поняття „психоаналіз", яке увійшло в науковий обіг із чіткою вказівкою на доктрину З. Фройда, та його послідовників бачиться нами значно ширше, у розумінні повноформатного психологічного аналізу, який враховує увесь спектр психічних проявів того чи іншого письменника: його темперамент, характер, і, як наслідок, – особистісну структуру.

Питання, яке неминуче виникає, коли намагаємося підібратися ближче до постаті творця, розгадати таємницю творчості, або ж беремося за іще складніше завдання – таємницю його особистості, пов'язане із матеріалом, що дає право говорити про об'єктивність. Відсутність об'єкта вивчення (живого письменника), неможливість проведення серії тестів, розроблених психологами, що дають змогу з'ясувати ті чи інші психічні характеристики, компенсується феноменом митця як духовної субстанції, яка, на відміну від, умовно кажучи, нетворчої натури, залишає по собі „сліди", „відбитки" своєї душі. Як зауважує Леся Українка у часто цитованому листі до І. Франка з приводу поеми „Одержима", над нею, як і над адресатом, тяжіє фатум писати: *„То досить страшний фатум, бо він заміняє діла в слова!* [...] *Зате, правда наші слова стають нашими ділами і судять нас люди „по ділах наших"* [...]" [14, 108].

Процес „залишання відбитків" особливо активізується в добу fin de sikle. Зумовлено це передусім глибинним психологізмом, інтересом письменства кінця XIX – початку XX століття до внутрішнього світу людини, яка виривається із обтяжливих соціальних, побутових, вузько етнографічних пут, пориваючись ins Blau. Саме в цей час у художника слова з'явилася можливість відійти від служіння певним ідеям і прийти до самоідентифікації, екзистенційого самозаглиблення, яке виявляється у процесі художньої нарації.

Поштовхом до активізації цих процесів у мистецтві стає розвій психології, яка здійснила безпрецедентну спробу зануритися у досі незбагнені таїни свідомого й підсвідомого. У той же час література стає матеріалом для її дослідів. Найзагадковіший із феноменів буття – людська душа – стає одночасно матеріалом і для наукового дослідження, і для художнього втілення. При цьому художній текст, як ніколи досі, віддаляється від поняття, на якому трималася реалістична традиція, – „типізація". Яскрава індивідуальність приходить у літературі на зміну яскравому типовому. А митці, цілком у дусі Ніцше, *„змінюються і спрямовують свої погляди на самих себе"* [10, 115]. (Підкреслення наше – С.М.). Тож цілком закономірно, що наблизитися до окреслення психології окремого письменника, а саме це є нашим надзавданням, значно легше, опираючись на здобутки доби, заангажованої індивідуалізацією, аніж на періоди, коли перед мистецтвом слова стояли інші завдання. Адже *„реальна психологія (психологізм у мистецтві),* – як запевняє М. Моклиця, – *починається там, де мова йде про внутрішній світ конкретної, неповторної особистості"* [8, 134]. (Підкреслення наше – С.М.). Виходячи із системного принципу мистецтва як духовної субстанції, з певністю можемо сказати, що „конкретна, неповторна особистість" корелюється із психологізмом у творчості, із системою прийомів, які дозволяють відбити реальні психічні явища у художній формі. Крім того, *„письменники-модерністи відрізняються від митців попередніх епох тим, що не намагаються видати умовну психологію за реальну. Вони чітко поділяють героїв на умовних (змальованих одним штрихом, зовні, таких, що бачаться читачем лише у зовнішніх проявах) і психологічно вірогідних, а отже таких, що мають психологію, спільну з авторською"* [8, 135]. (Підкреслення наше – С.М.). Отже, художні твори доби модернізму, як у жоден з інших літературних періодів, є достовірним джерелом інформації про психосвіт митця, в них відбиваються його душевні порухи, емоції, почуття, спрямованість, а за прискіпливого прочитання – і ціла його особистість.

Разом з тим психологічна структура митця простежується і в текстах, що безпосередньо покликані відбивати особисте життя у внутрішніх та зовнішніх його проявах: щоденниках, листах, спогадах сучасників. Не будемо ставити перед собою проблему теоретичного доведення можливості виконати це завдання, занурюючись у мегатекст митця: його художні твори та мемуаристику в широкому розумінні (власне мемуари, епістолярій) – перші кроки в цьому напрямку уже зроблені [див.: 7]. Натомість використаємо заявлену технологію для окреслення окремих рис психологічного портрету Лесі Українки, особистість якої, на наш погляд, докорінно відповідає заявленим вище параметрам: модерністка, занурена у психологізм. Це і є першочерговим завданням даної розвідки.

Попри видиму дослідженість, наявність кількох монографій, що з'явилися останніми роками, не кажучи вже про весь лесезнавчий дискурс, говорити про наявність такого портрету, на наш погляд, зарано. Адже поки що маємо лише контури, окремі найвиразніші, чи, скоріше навіть, найтен-

денційніші штрихи до нього. Мозаїка, яка здалеку видається бездоганною, не має ще багато елементів. Такий стан не може задовольнити науковців сьогодні, коли на часі серйозні інтеграційні процеси у сфері літературознавства і психології, коли маємо переосмислити знівельовану тоталітаризмом класику, наблизити читача до автора, зробити „ікону" доступною до молитви. Виконати це завдання можливо, на нашу думку, лише гуманізуючи об'єкт дослідження, створюючи образ, привабливий для реципієнта можливістю впізнавання окремих рис, ситуативних поведінкових моделей тощо. Адже потужний інтелектуалізм поетеси відлякує широкий загал, замість наближатися до читача, впливати на його духовне зростання, знову, як і століття тому, Леся Українка віддаляється, залишаючись героїчною легендою.

Сучасна рецепція творчості Лесі Українки виразно спрямована у бік психоаналітичного осягнення її постаті. Дослідження В. Агеєвої, Н. Зборовської, С. Павличко, Я. Поліщука наближають нас до розуміння феномену душі геніальної української поетеси. Зусилля дослідників спрямовані проти усталеного лесезнавчого громадськоцентричного канону. Адже, словами Я. Поліщука кажучи, *„ота громадська муза якось штучно виривалась з контексту цілісної естетики Лесі Українки, у якій громадське завжди злите з особистим, а без сильної особистості, її надзвичайної перейнятості філософськими та морально-етичними проблемами, прочуленості ними важко собі уявити наповнення громадянських мотивів"* [12, 6].

Цілком очевидно, що у психосвіті митця органічно поєднується громадське (уточнимо – це поняття будемо розуміти як усю повноту буття окремої особистості в соціумі, а не лише ідейно-політичну спрямованість), зовнішнє, набуте в процесі активного (чи пасивного) пробування у певних життєвих обставинах: родина, оточення; і особисте, внутрішнє, як комплекс свідомих і несвідомих потягів, мотивів, емоцій. У єдності – це й складає поняття „особистість", портрет якої має бути реконструйований. Як зауважує класик фізіології І. Павлов, *„характер* (а, відповідно, особистість, про яку ми говоримо), *– це щось ціле, але це ціле складається з частинок, які перебувають у постійному зв'язку та взаємодії. Якщо ви уявляєте окремі риси зовсім окремо, то... вам характеру не визначити, а треба взяти систему рис і в цій системі розібратися, які риси висуваються на перший план, які ледь-ледь виявляються..."* [2, 65].

Які ж окремі риси уже виявлені в системі? Що ми знаємо про особистість Лесі Українки? Вольова, рішуча, мужня, „одинокий мужчина", стоїк. Це все зовнішні прояви, видима частина айсберга. Підводна – підсвідоме – відкривається сьогодні переважно крізь призму двох аспектів: інтимного життя Лариси Косач, якщо точніше – її сексуальної орієнтації, та психічної хвороби.

Наскільки вичерпними є ці ракурси? Відповідь шукаємо в мегатексті. У листі до А. Кримського, Леся Українка сама означила і процес свого становлення і особистісні риси: *„...Як добре зважати, то перелому я ніколи*

не зазнала, хоча, запевне, еволюція була і в мене. Життя ламало тільки обстановку навколо мене (ну, і кості мої, як траплялося), а вдача моя, виробившись дуже рано, ніколи не мінялась та вже навряд чи й зміниться. Я людина еластично-уперта (таких багато між жіноцтвом), скептична розумом, фанатична почуттям, до того ж засвоїла собі „трагічний світогляд", а він такий добрий для гарту" [15, 319-320]. Подібної відвертості небагато зустрінеш у Лесиній кореспонденції, а автобіографії, як відомо, письменниця не залишила. Приведемо ще один зразок самоідентифікації. Цього разу з листа до О. Кобилянської: *„...маю надто українську, а навіть спеціально волинську вдачу і часто, боячись показати себе не в пору експансивною, впадаю в інший гріх – здаюсь індиферентною"* [15, 350]. (Не ображаючи шановне товариство), нагадаємо значення обох понять: „бурхливість у вияві емоцій" – перше, і „байдужість" – друге. Що ж істинне? Експансивність, пристрасність – риса цілковито притаманна холерикам, чи індиферентність – пасивність у сприйманні і відсутність яскравих реакцій – набуток меланхоліка? Чи, можливо, спілкуючись лише листовно, не знаючи Кобилянську особисто, Леся Українка грішить нещирістю? Наскільки її самооцінки точні і наскільки вичерпують суспільний, зовнішній дискурс Лесиної особистості? Питання досить важливе, адже визначає особливості темпераменту, що є її (особистості) складовою.

Щодо адекватності. Сучасний російський психолог М. Обозов серед інших емпіричних ознак виявлення темпераменту пропонує і самооцінку [11, 14-16]. Згідно із його концепцією реальна самооцінка належить лише одному з типів темпераменту – флегматичному. У інших вона або значно завищена (холерик), або завищена (сангвінік), або ж занижена (меланхолік). Про флегматичні риси Лесі Українки не доводилось читати в науковій літературі. Не спостерігаються вони ні у листах, ні у спогадах. Та й соматичні ознаки не дають права про це говорити. Тож можна з певною мірою достовірності говорити про деяку сумнівність тверджень поетеси. Стосується це передусім *„перелому"*, про відсутність якого пише Леся Українка А. Кримському. Біографія Лариси Косач дає підстави говорити про те, що такий злам явно відбувся. Поведінкові моделі, які виявляють темперамент, раннього дитинства і підліткового та дорослого віку дещо відрізняються. Це не можна пояснити лише віковими змінами, адже, як твердять психологи, темперамент – категорія незмінна. Придбаний у спадок, він практично не піддається корекції. На нашу думку, є підстави припускати бітемпераменту природу особистості Лесі Українки. Відзначимо, що твердження І. Канта *„складних темпераментів не існує"* [5, 11], яке традиційно підтримують частина психологів, дещо суперечить новітнім поглядам на це складне психофізіологічне утворення. Тож і за традиційною 4-икомпонентною, і за двофакторною моделлю особистості Г. Айзенка у психіці Лариси Косач поєднуються різнотипні риси. Особливість полягає не стільки у широті спектру психологічних особливостей, які зустрічаються у різних типах темпераменту, таке явище цілком можливе (наразі вчені виділяють близько 16 проміжних форм, як варіацій основних типів [1,52]), скільки у несумісності

за екстра-інтроверністю. Мемуари дають підстави говорити про наявність у психоструктурі письменниці риси як мінімум двох типів: холеричний і меланхолічний, які, у свою чергу, належать до полярних екстравертного та інтровертного. Ситуація для психології нестандартна. Але ж і особистість Лесі Українки більше, ніж будь-яка інша, унікальна – геніальність категорія всебічна, охоплює усе духовне єство людини. Крім того маємо дуже складну психофізіологічну ситуацію. До вроджених соматичних і психічних рис додається фактор несподівано набутих в результаті фізичної травми – хвороби, яка принципово змінила уклад її життя. Враховуючи констатований психологами взаємозв'язок між темпераментом та іншими властивостями особистості (здібностями, спрямованістю особистості і мотивацією) [див.: 1, 44], є підстави говорити про певне зміщення, яке відбулося в особистісній структурі Лариси Косач. Воно відчувається й на рівні органічних задатків дитини. Так „спеціальна" (за психологічною термінологією [див.: 1, 44]) здібність до музики і неможливість її розвивати, веде до зміни спрямованості особистості, в основі якої виступають інтереси і схильності. Змін зазнає і мотивація: Мистецька діяльність (талант не може зникнути) стає не просто засобом релаксації, як бачимо у поезії „До мого фортепіано":

Коли я смуток свій на струни клала
З'являлась ціла зграя красних мрій,
Веселкою моя надія грала,
Далеко линув думок легкий рій.

але й засобом самореалізації. Література, як вид мистецтва, що потребує найменших затрат фізичної енергії, стає тим рятівним колом і, водночас, зброєю, котра дозволяє реалізувати життєвий потенціал. Складна психічна система, де всі елементи взаємопов'язані, не може при цьому не змінюватися. Як наслідок – накладання нового темпераменту на старий, а в самій Ларисі Косач – поява як Фенікса „нової людини":

Коли я крицею зроблюсь на тім вогні,
Скажіть тоді: „Нова людина народилась!"
(„О, знаю я, багато ще промчить...")

Підтвердження цих міркувань знаходимо у спогадах. Риси типового холерика, успадковані Лесею ще від діда. *„Дід наш, батьків батько Антон Григорович Косач,* – згадує Ольга Косач-Кривинюк, – *був людина малоосвічена, але од природи розумна, дуже чесна й добра, однак був він страшенно запальний і міг скипіти до нестями..."* [13, 29]. Ці ж тенденції виразно виявлялися і у Петра Антоновича, і у Лесі. Крім того, обоє були класичним підтвердженням конституційних типологій темпераменту. За класифікацією Е. Кречмера, розвинутої М. Обозовим, обоє належали до астенічного типу статури, який сумірний знову ж таки із холеричним темпераментом. *„Зо всіх нас шістьох дітей,* – твердить сестра, – *Леся найбільше була подібна до батька і вродою, і вдачею. Щодо вроди, то й по батько-*

вих фото з молодих літ видко, і з розповідей матері, тіток і дядька виходило, що у Лесі такі самі риси обличчя, барва очей і волосся, як у батька, так само середній зріст, така ж постать, така сама тендітність (щодо Лесиної тендітності (астенічної статури) існує чимало спогадів тих, хто знав поетесу – С.М.). *Вдачею ж вони обоє однаково були лагідні та добрі безмежно, однаково обоє бували здатні страшенно скипіти, коли їх дійняти чимсь особливо для них дошкульним"* [13, 32]. (Підкреслення наше – С.М.).

Однією з ознак холеричного темпераменту служить і динамізм у діяльності, характерний для Лариса Косач у дитинстві. Сестра свідчить, що *„була вона* (Леся – С.М.) *малою дуже весела і любила співати й танцювати"* [13, 42]. Підтверджує це й Галина Лисенко. Показовим є спогад про підготовку до вистави дитячої опери „Зима і весна", написаної її батьком Миколою Віталійовичем Лисенком: *„Щодня ж Леся приходила муштрувати нас, приміряти костюми, повторювати по десять раз найтрудніші сцени, що нам дуже не хотілося. (...) Та невблаганний режисер ловив нас, виволікав з-під канапи або із-за якоїсь шафи і становив кожного на своє місце"* [13, 280]. Згідно з класифікацією А. Батаршева, характерологічні риси, описані вище: *„висока активність, енергійність, ініціативність, товариськість, переконливість"* [1, 18], архетипно відповідають холеричному і, відповідно, екстравертному темпераменту.

Хвороба, що спіткала Лесю, принципово змінює зовнішні прояви її життя: від активного до певною мірою пасивного, через обмеженість у пересуванні, відсутність широкого кола спілкування. Як наслідок – зміна в усій психофізіологічній системі. Людмила Старицька-Черняхівська свідчить, що *„Відокремлене життя розвивало страшенно фантазію Лесі. (...) Все дитинство її перейшло (...) в хмарах фантазії. З братом Михайлом вони були великі приятелі і доповнювали один одного. Життя внутрішнє їх точилося цілком окремо, в їх потайний світ не заходив old people (старий люд – англ..)"* [13, 398]. Неможливість активного спілкування з іншими дітьми інтравертизує духовний світ Лесі, спрямовує його всередину себе, розвиває меланхолічні риси. Загострюються відчуття, підвищується реактивність (у екстравертів вона низька, у інтровертів – навпаки висока), пластичність, притаманна холерикам, змінюється ригідністю, характерною для меланхоліків. А головне – загострюється емоційність і сенсорна чутливість. У червні 1987 року Петро Косач у листі до Драгоманових пожаліється на зміну фізичного та психічного стану його доньки: *„...Ходити може лише з милицями. Це доводить до розпуки. Дуже вона нервозна. Робить усе з запалом: чи читає, чи шиє, чи грає на фортепіано, про себе зовсім не дбає...* [13, 60]. Наразі констатується вимушена зміна *„швидкості, сили, ритму й амплітуди м'язових рухів"*. Ці моторові (рухові) характеристики, на думку психолога В. Небиліцина, краще інших *„можуть служити основою судження про* темперамент їх носія" [9, 179]. Крім цього батько засвідчує й власне психічні зрушення: екзальтованість, надмірне збудження, як

реакція на зовнішні подразники (для Лесі Українки – це переважно мистецькі витвори: літературні твори, музика), що характерно для меланхоліків. Підтвердження – з уст Варвари Дмитрук, знайомої поетеси по Колодяжному: *„Читає вона „Гайдамаків", а сама аж палає, очі сяють, тремтить уся...*" (Підкреслення наше – С.М.). Покоївка Косачів Ганна Поліщук у спогадах звернула увагу на риси, які виразно підтверджують наші міркування: самозаглибленість і невисокий темп мовлення із зупинками. У класифікації М. Обозова [див.: 11, 14-16] ці характеристики притаманні меланхоліку. *„Як дивилась або сміялась,* – згадує Г. Поліщук, – *трохи плющила очі, любила прихмурювати очі, а розповідаючи, інколи затримувалась"* [13, 114]. Подібних прикладів у мемуарах можна знайти чимало. Щоправда, у більшості з них, за винятком спогадів сестри, Леся згадується у перехідному періоді: від архетипно притаманних їй рис до набутих. І оскільки хвороба підкосила письменницю досить рано, серед мемуаристів цінними для нас є ті, хто не знав її з дитинства, не перебував під впливом власних стереотипів, і може ідентифікувати її наново сформовану. Серед таких найближчим можна вважати Климента Квітку, котрий знав її останні 15 років життя – час коли, на нашу думку, бітемпераментність виявлялася повною мірою. Оберігаючи Лесин психосвіт від надміру цікавих нащадків, її чоловік все ж залишив окремі штрихи до її психопортрету. Одне із таких мимовільних зізнань стосується необхідності заохочення, недовірливості до результатів власної праці (рос. – мнительность), пов'язаних із так званою „плаваючою" самооцінкою, характерною для високореактивних індивідів із меланхолічним темпераментом [див.: 3, 36]. Цитуємо: *„Цілий вік потребувала опори і оцінки своєї праці, часом потребувала її зараз по написанні, але здебільша під час писання і навіть до написання"* [13, 244].

Як зазначалося вище, Леся Українка нечасто розкривала свою душу, хіба що перед дуже близькими їй людьми, або підсвідомо, не вкладаючи у текст „закритої" для інших інформації про себе. Одним із таких небагатьох прикладів може стати уже цитований вище лист до І. Франка, у якому письменниця підтверджує наші міркування щодо накладання різнотипних рис у її психоструктурі. *„Я ніколи не витримую до кінця фальшивого або принижуючого мене становища,* – пише Лариса Петрівна своєму старшому колезі по цеху, – *і коли не можу просто встати і піти, то вириваюся, рвучи своє серце та, певне, й чуже ранячи. Але я знаю, що й вирватись не зажди можна. А як взяти дилему: або луснути, або перетравити горе і вилити його шумовину на папір, то вже по чесніше, хоч і тяжче без міри, власне перетравити не лускаючи"* [14, 108]. (Підкреслення наше – С.М.). Підкреслені у цитаті психічні прояви: „вириваюся" і „перетравити не лускаючи" цілковито не сумісні. Розважливість і імпульсивність за Г. Айзенком належать до протилежних типів темпераменту. Але, як бачимо, в Лесі вони вживалися. Слабкий (меланхолічний) тип ВНД переплітався у неї із сильним (холеричним). Так, як тісно жили в ній вишукана жіночність із чоловічою мужністю, романтична захопленість і войовнича

непримиренність, сильний дух і слабке тіло, відсутність вроди і притягуючи зір чарівність – риси, про які захоплено згадує Іван Сагатовський: *„...неземна хрупка істота, не красива, але на диво чарівна, з глибокими, наче море, очима..."*[13, 300]

Як бачимо, психоструктура Лесі Українки досить незвичайна. Навіть побіжний огляд мемуарів дає підстави говорити про наявність у ній ознак двох, за традиційними психологічними мірками взаємовиключних, темпераментів Межі статті не дозволяють простежити увесь спектр психічних проявів цієї унікальної особистості. Це завдання на перспективу. Як і глибокий аналіз психоавтобіографічних текстів, які можуть об'єктивізувати результати наших шукань. Перевірка істинності наших міркувань – теж справа часу. Відповідь на питання: „Чи постала Леся Українка перед нами вповні як психічна структура?" – негативна. Таємниця Сфінкса ще нерозгадана. Тим гострішою спонукою для дослідників стають слова М. Жулинського: *„Ні Леся Українка не розгадала, ні ми, ні ті, хто прийде після нас, не зможуть наблизитися впритул до пізнання того стану душі й тіла, який творить Боже провидіння..."* [4, 8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Батаршев А. Психология индивидуальных различий: От темперамента к характеру и типологии личности. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 256 с.
2. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника / Упор. А.Я. Шевченко. – К.: Рад. письменник, 1988. – 495 с.
3. Елисеев О. Конструктивная типология и психодиагностика личности. – Псков, 1994.
4. Жулинський М. „...Яка то химерна штука тая суб'єктивність" (вступне слово) // Мірошниченко Л. Над рукописами Лесі Українки: Нариси з психології творчості та текстології. – К., 2001. – 264 с.
5. Кант И. О темпераменте // Психологическая типология: Хрестоматия. – Минск: Харвест, М.: АСТ, 2002. – 592 с.
6. Куценко Л. „Благословенні ви сліди....". – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 1996. – 104 с.; „Ні, вже ніколи не покаюся...". – Кіровоград: Вежа, 1997. – 112 с.; Він же. „Так розчахнулось дерево родини..." (штрихи до сімейної драми Маланюків. Листи поета до сина). – Кіровоград: РВГ ІЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 1999.
7. Михида С. Реконструкція психоструктури автора у новелі О. Кобилянської „Фантазія-експромт" (постановка проблеми)" // Наукові записки. – Випуск 50. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВГ ІЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2003. – С. 221-228; Він же. Психологічний портрет письменника: на шляху до створення методології реконструкції // Наукові записки. – Випуск 56. – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2004. – С. 289-297; Він же. Психологія творчості: пошук нової методології // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Випуск 15. – Житомир: РВВ ЖДПУ імені Івана Франка, 2004. – С. 104-108.
8. Моклиця М. Модернізм як структура: Філософія. Психологія. Поетика. – Луцьк: РВВ ВДУ імені Лесі Українки, 1998. – 295 с.
9. Небылицин В. Основные свойства нервной системы человека. – М.: Просвещение, 1966.
10. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. К генеалогии морали. Рождение трагедии или Эллинство и пессимизм: Сборник. – Минск: Поппури, 1997. – 624 с.

11. Обозов Н. Типы личности, темперамент и характер: методическое пособие. – Спб.: МАПН, 1995.
12. Поліщук Я. Драма взаємин письменника і читача (стереотипи рецепції та естетика Лесі Українки) // Українська мова та література / Додаток.
13. Спогади про Лесю Українку. – К.: Дніпро, 1971. – 484 с.
14. Українка Леся. Твори: У 10-и т. – Т. 9. – К.: Дніпро, 1965. – 536 с.
15. Українка Леся. Твори: У 10-и т. – Т. 10. – К.: Дніпро, 1965. – 500 с.
16. .Цеков Ю. Підтекст художнього твору і світовідчування письменника (Микола Хвильовий) // Самототожність письменника. До методології сучасного літературознавства. Колективна монографія. – К.: Українська книга, 1999. – 190 с.